

TASHKILOLARNING INVESTITSIIYA FAOLIYATINI BOSHQARISH YÒLLARI

Xalimova Mashxura Xakimovna
O'zbekiston Resublikasi Bank Moliya
Akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya

Globalashuv va raqamli transformatsiya sharoitida tashkilotlarning investitsiya faoliyatini boshqarish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Samarali investitsiya boshqaruvi korxonalarining barqaror rivojlanishiga, ularning bozor qiymatini oshirishga va raqobatbardoshligini mustahkamlashga yordam beradi. Ushbu maqolada tashkilotlarning investitsiya faoliyatini boshqarishning asosiy usullari va yondashuvlari ko'rib chiqiladi, investitsiya qarorlariga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilinadi hamda investitsion menejment samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar taklif etiladi. Xususan, risklarni tahlil qilish, investitsiya strategik rejalashtirish va kapital tuzilmasini optimallashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijasida investitsiya jarayonini takomillashtirishning eng istiqbolli yo'llari aniqlanib, risklarni minimallashtirish va daromadlilikni maksimal darajada oshirishga qaratilgan takliflar berildi. Ushbu maqolada ilgari surilgan xulosalar va tavsiyalar ilmiy tadqiqotlarning nazariy asosi sifatida ham, o'z investitsiya resurslarini samarali boshqarishga intilayotgan korxonalar amaliy faoliyatida ham qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: investitsiya faoliyati, investitsiyalarni boshqarish, investitsiya strategiyalari, investitsion risklar, moliyaviy menejment, kapitalni optimallashtirish.

Abstract

In the context of globalization and digital transformation, managing the investment activities of organizations has become a strategic priority. Effective investment management contributes to the sustainable development of companies, increases their market value, and enhances their competitiveness. This article examines the main methods and approaches to managing investment activities, analyzes key factors influencing investment decisions, and offers recommendations to improve investment management efficiency. Special attention is given to risk analysis, strategic investment planning, and capital structure optimization. As a result of the study, the most promising ways to improve the investment process have been identified, aimed at minimizing risks and maximizing returns. The conclusions and recommendations presented in this paper can serve as a theoretical foundation for further academic research as well as a practical guide for companies seeking effective management of their investment resources.

Keywords: investment activities, investment management, investment strategies, investment risks, financial management, capital optimization.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiy muhitning murakkablashuvi, globallashuv jarayonlarining jadallashuvi va texnologik rivojlanish tashkilotlarning investitsiya faoliyatiga yangi talablarni qo'yimoqda. Investitsiyalarni samarali boshqarish nafaqat korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, balki ularning uzoq muddatli strategik maqsadlariga erishish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, tashkilotlarning investitsiya siyosati to'g'ri shakllantirilishi va investitsiya resurslaridan samarali foydalanish mexanizmlarining ishlab chiqilishi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ushbu maqolada tashkilotlarning investitsiya faoliyatini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari, investitsion jarayonda duch kelinadigan asosiy muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Xususan, investitsiya portfelini shakllantirish, risklarni minimallashtirish, investitsiya samaradorligini oshirish va moliyaviy boshqaruv strategiyalarini takomillashtirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratiladi.

Tadqiqot natijalari tashkilotlarning investitsiya faoliyatini optimallashtirishga yo'naltirilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada ilgari surilgan g'oyalar va ilmiy xulosalar tadbirkorlar, moliyaviy menejerlar hamda iqtisodiyot sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Investitsiya faoliyati iqtisodiy o'sish va barqarorlikning asosiy omillaridan biri bo'lib, tashkilotlarning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Investitsiyalar real sektorni rivojlantirish, innovatsiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun moliyaviy resurslarni jalb qilishga imkon yaratadi. Jahon amaliyotida investitsiyalarning yalpi ichki mahsulot (YAIM) tarkibidagi ulushi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Masalan, 2023-yilda dunyo bo'ylab investitsiyalarning YAIMdagi ulushi o'rtacha **24-28%** atrofida bo'ldi, ayrim rivojlangan davlatlarda esa bu ko'rsatkich **30% dan ortiq** bo'ldi.

O'zbekistonda ham investitsiyalar iqtisodiyotning asosiy drayverlaridan biri hisoblanib, so'nggi yillarda bu yo'nalishda sezilarli o'sish kuzatilmoqda. 2022-yilda respublikada jami kapital qo'yilmalar hajmi **255 trillion so'mni** tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich **280 trillion so'mga** yetdi, bu esa **10% o'sish** deganidir.

Har qanday tashkilotning investitsiya siyosati bir qator muhim omillarga asoslanadi. Ulardan biri **bozor kon'yunkturasi** bo'lib, bu talab va taklifning o'zgarishi hamda raqobat muhiti bilan belgilanadi. Bozor sharoitlari doimiy ravishda o'zgarib borayotganligi sababli, investitsiya strategiyalarini ishlab chiqishda ushbu omillarni e'tiborga olish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, **moliyaviy resurslarning mavjudligi** ham investitsiya siyosatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tashkilotning o'z kapitali va jalb qilingan mablag'lar hajmi investitsiya hajmini va uning istiqbolliligini belgilaydi. Moliyalashtirish manbalari diversifikatsiya qilingan bo'lsa, risklarni kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni saqlash imkoniyati oshadi.

Bundan tashqari, **riskiy muhit** ham investitsiya siyosatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Siyosiy barqarorlik, inflyatsiya darajasi hamda kredit foiz stavkalari investitsion qarorlar qabul qilish jarayoniga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, O'zbekistonda 2023-yilda inflyatsiya darajasi **12.3%**, kredit foiz stavkalari esa **17-20%** oralig'ida bo'lib, ushbu omillar korxonalar uchun investitsiya qilishda muhim mezon bo'lib xizmat qilgan.

Bundan tashqari, **texnologik taraqqiyot** va **davlat tomonidan tartibga solish** omillari ham tashkilotlarning investitsiya siyosatida muhim o'rin tutadi. Innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi yangi biznes imkoniyatlarini yaratadi, bu esa o'z navbatida, investitsiyalarni jalb qilishga turtki beradi. Shu bilan birga, davlat tomonidan soliqlar, imtiyozlar va subsidiyalar shaklida ko'rsatiladigan qo'llab-quvvatlash ham investitsiya faoliyatini rag'batlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. 2023-yilda O'zbekistonda **5 trillion so'mlik** subsidiyalar ajratilgani, tadbirkorlarning investitsiyalarga bo'lgan qiziqishini oshirganini ko'rsatadi.

Tashkilotlar investitsiya loyihalarini tanlashda va ularning samaradorligini baholashda turli yondashuvlardan foydalanadilar. Eng keng tarqalgan metodlardan biri **Net Present Value (NPV)** bo'lib, bu investitsiyaning hozirgi qiymatini aniqlash orqali uning foydaliligini baholashga imkon beradi. Agar hisob-kitob natijasida NPV **musbat** qiymatga ega bo'lsa, loyiha iqtisodiy jihatdan maqbul deb topiladi va amalga oshirishga tavsiya etiladi.

Shuningdek, investitsiya rentabelligini baholash uchun **Internal Rate of Return (IRR)** usuli qo'llaniladi. Bu ko'rsatkich investitsiyaning daromadlilik darajasini aniqlaydi va IRR qanchalik yuqori bo'lsa, loyiha shunchalik jozibali hisoblanadi. Bu usul investorlar uchun foydali bo'lib, ular kapital kiritishdan kutgan minimal daromad darajasi bilan IRRni solishtirib, investitsiya qarorlarini qabul qiladilar.

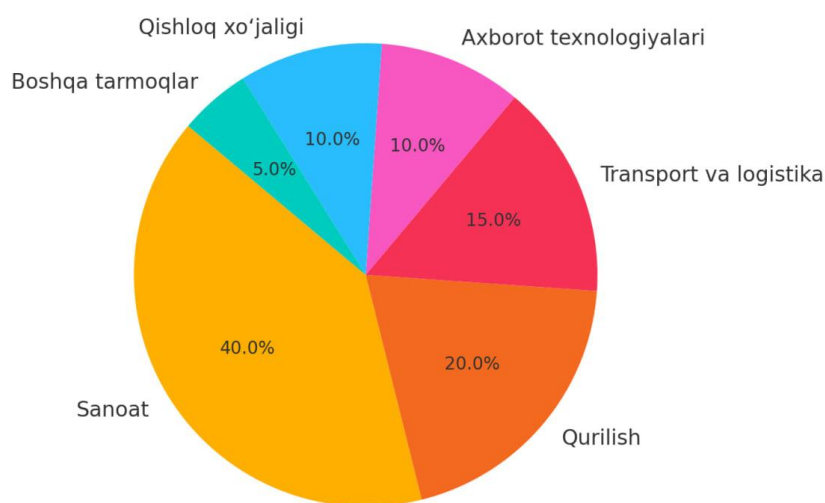
Investitsiyalarni tezkor qoplash muhim bo'lgan loyihalarda esa **Payback Period** usuli qo'llaniladi. Bu metod orqali investitsiya qaysi vaqtda o'zini qoplashini aniqlash mumkin. Qoplash muddati qisqa bo'lsa, loyiha nisbatan xavfsizroq deb hisoblanadi. Davlat sektorida va kichik biznes loyihalarida ushbu yondashuv keng qo'llaniladi.

Bundan tashqari, investitsiyaning umumiy foyda keltirish darajasini baholash uchun **Profitability Index (PI)** usulidan foydalaniladi. Bu metod investitsiya hajmiga nisbatan olinadigan foyda darajasini aniqlashga yordam beradi. PI **1 dan katta** bo'lsa,

loyiha foydali hisoblanadi. O'zbekiston kompaniyalari orasida **70% dan ortiq** korxonalar **NPV va IRR** usullaridan foydalanib, investitsiya loyihalarini baholashadi, davlat sektori esa ko'proq **Payback Period** metodiga e'tibor qaratadi.

Bu yondashuvlarning har biri investitsion qarorlarni qabul qilish jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lib, tashkilotlarning rivojlanish strategiyasiga mos ravishda tanlanadi.

O'zbekiston kompaniyalari orasida **70% dan ortiq** korxonalar investitsiya loyihalarini baholashda **NPV va IRR** usullaridan foydalanadi. Shu bilan birga, davlat sektori **Payback Period** usuliga ko'proq e'tibor qaratadi, chunki u moliyalashtirish xavfini kamaytiradi.

Rasm 1. Tashkilotlarning investitsiya yo'nalishlari bo'yicha taqsimoti

Yuqoridagi diagramma O'zbekistonda 2023-yilda tashkilotlarning investitsiya yo'nalishlari bo'yicha taqsimotini ko'rsatadi. Sanoat sektori **40%** bilan yetakchi o'rinda bo'lib, undan keyin qurilish **20%**, transport va logistika **15%** ulushga ega. Axborot texnologiyalari va qishloq xo'jaligi **10%**, boshqa tarmoqlar esa **5%** ulushni tashkil qiladi. Ushbu taqsimotdan kelib chiqib, investitsiyalarning asosiy qismi ishlab chiqarish va infratuzilmaviy loyihalarga yo'naltirilgani ko'rinib turibdi.

Investitsion faoliyat doimiy ravishda noaniqlik va turli xavflar bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonni samarali boshqarish uchun risklarni to'g'ri aniqlash va minimallashtirish muhim ahamiyatga ega. Investitsion risklar turli omillarga bog'liq bo'lib, ularni quyidagi asosiy toifalarga ajratish mumkin:

- Bozor riski – aksiyalar, valyuta kurslari va foiz stavkalarining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlar.
- Moliyaviy risk – kredit foiz stavkalarining oshishi, qarz yukining ortishi yoki likvidlik muammolari bilan bog'liq xavf.
- Operatsion risk – biznes jarayonlaridagi uzilishlar, texnologik nosozliklar yoki menejmentdagi xatoliklardan kelib chiqadigan yo'qotishlar.

— Siyosiy va tartibga solish riski – davlat siyosati, soliqlar, import va eksport cheklovlari yoki qonunchilik o'zgarishlari natijasida yuzaga keladigan xavflar.

— Ekologik risk – iqlim o'zgarishi, tabiiy ofatlar yoki ekologik me'yorlarga mos kelmaslik bilan bog'liq yo'qotishlar.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 2023-yilda investitsion xavflarning 40% ini bozor riski, 25% ini moliyaviy risk, 15% ini siyosiy risk, 10% ini operatsion risk, 10% ini esa ekologik risklar tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkichlar investitsiya loyihalarini rejalashtirishda risklarni batafsil tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Investitsion risklarni boshqarish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqish investorlar va korxonalar uchun muhim hisoblanadi. Risklarni minimallashtirish uchun quyidagi yondashuvlardan foydalaniladi:

— Diversifikatsiya – investitsiya portfelini turli sohalar, geografik hududlar va aktiv turlariga taqsimlash orqali yo'qotishlarni kamaytirish.

— Sug'urtalash – potentsial xavflarni sug'urta kompaniyalari bilan kelishilgan holda qoplash va yo'qotishlarning oldini olish.

— Xedjirlash (hedging) – moliyaviy vositalardan foydalanib, valyuta kurslari yoki foiz stavkalarining keskin o'zgarishidan himoyalani.

— Risklarni monitoring qilish va prognoz qilish – doimiy monitoring va tahlil orqali risklarni oldindan aniqlash va minimallashtirish choralarini ko'rish.

— Davlat kafolatlaridan foydalanish – hukumat tomonidan beriladigan subsidiya, soliq imtiyozlari va moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlaridan foydalanish.

O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan investorlarga xavflarni boshqarish bo'yicha eng samarali strategiya diversifikatsiya va sug'urtalash bo'lib, yirik korxonalar ushbu yondashuvlardan keng foydalanmoqda.

Investitsiya loyihalarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash uchun quyidagi asosiy mezonlardan foydalaniladi:

1. Net Present Value (NPV) – loyiha keltiradigan daromadning hozirgi qiymatini hisoblash. Agar NPV musbat bo'lsa, loyiha foydali deb topiladi.

2. Internal Rate of Return (IRR) – investitsiyaning rentabellik darajasi. Bu ko'rsatkich qanchalik yuqori bo'lsa, loyiha shunchalik jozibali hisoblanadi.

3. Payback Period – investitsiya qancha vaqt ichida o'zini qoplaydi. Qisqa muddatli loyihalar odatda kam xavfli hisoblanadi.

4. Profitability Index (PI) – investitsiya rentabelligini aniqlash ko'rsatkichi. Agar PI 1 dan katta bo'lsa, loyiha foydali hisoblanadi.

5. Break-even Analysis (BEA) – loyiha daromad keltira boshlaydigan minimal darajada ishlab chiqarish hajmini aniqlash.

O'zbekiston korxonalari orasida 70% dan ortiq kompaniyalar NPV va IRR usullaridan foydalanadi, davlat sektori esa ko'proq Payback Period yondashuviga tayanadi. Ushbu mezonlar loyihalarining samaradorligini aniq baholash va optimal qarorlarni qabul qilishga yordam beradi.

Jadval 1. Investitsiya loyihalarini baholash mezonlari va ularning taqqoslanishi

Mezonlar	O'lchov birligi	Afzalliklari	Kamchiliklari
Net Present Value (NPV)	So'm	Haqiqiy daromadni hisobga oladi	Risklarni bevosita hisobga olmaydi
Internal Rate of Return (IRR)	%	Investitsiya rentabelligini aniq ko'rsatadi	Katta loyihalar uchun murakkab hisob-kitob
Payback Period	Yil	Soddaligi va tez hisoblash imkoni	Bozor sharoitlarini hisobga olmaydi
Profitability Index (PI)	Nisbiy ko'rsatkich	Foydalilik darajasini ko'rsatadi	NPV ga bog'liq
Break-even Analysis (BEA)	Ishlab chiqarish hajmi	Loyihaning zarar ko'rmaslik chegarasini belgilaydi	Haqiqiy daromadni aniq aks ettirmaydi

Yuqoridagi jadval investitsiya loyihalarini baholash mezonlarining taqqoslanishini ko'rsatadi. U har bir mezonning o'lchov birligi, afzalliklari va kamchiliklarini solishtirish imkonini beradi. Ushbu ma'lumotlar investorlar va korxonalar uchun investitsion qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya siyosatini optimallashtirish tashkilotlarning moliyaviy barqarorligi va rentabelligini oshirish uchun muhim omillardan biridir. Samarali strategiyalar orasida uzoq muddatli va qisqa muddatli investitsiyalarni muvozanatlashtirish, kapital manbalarini diversifikatsiya qilish va innovatsion texnologiyalarga sarmoya kiritish alohida o'rin tutadi. Shuningdek, investitsiya jarayonini rejalashtirishda xavflarni kamaytirish va tahlil qilish tizimlarini joriy etish ham muhim hisoblanadi. Masalan, O'zbekistonda davlat va xususiy sektor hamkorligi (PPP) doirasida so'nggi yillarda 10 trillion so'm investitsiya jalb etildi, bu esa moliyaviy barqarorlikni oshirishda ijobiy natijalar berdi.

Hozirgi kunda investitsiyalarni boshqarishda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosida ishlaydigan algoritmlar keng qo'llanilmoqda. Korxonalar Big Data tahlili, blokcheyn texnologiyalari, avtomatlashtirilgan moliyaviy prognozlash tizimlari yordamida investitsion qarorlarni tezkor va aniq qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Ayniqsa, fintech platformalar orqali kraudfanding va raqamli aktivlarga

investitsiyalar o'sib bormoqda. Bu jarayonlar moliyaviy boshqaruvni innovatsion darajaga olib chiqib, kapital resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Masalan, 2023-yilda O'zbekistonda raqamli moliyalashtirish bo'yicha 50% o'sish kuzatildi, bu esa investitsion faoliyatni yangi bosqichga olib chiqmoqda.

XULOSA

Investitsiya faoliyatini samarali boshqarish har qanday tashkilotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda investitsiyalarning iqtisodiyotdagi roli, tashkilotlarning investitsiya siyosatini shakllantirish omillari, investitsion risklarni boshqarish strategiyalari va investitsiya samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilindi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, investitsion qarorlarni qabul qilishda **NPV, IRR va Payback Period** kabi baholash mezonlari keng qo'llanilib, risklarni minimallashtirish uchun **diversifikatsiya, sug'urtalash va xedjirlash** kabi usullar samarali hisoblanadi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar va raqamli moliyalashtirish vositalaridan foydalanish investitsiyalar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu boisdan, tashkilotlar **xarajatlarni optimallashtirish, investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish hamda moliyaviy boshqaruvning innovatsion yondashuvlarini tatbiq etish** orqali investitsiyalaridan maksimal natijaga erishishlari mumkin. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish natijasida investitsiya faoliyatining samaradorligi oshib, iqtisodiy rivojlanishning barqarorligi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **A. B. Sherov, Sh. M. Polvonova.** *Investitsiya faoliyatini moliyaviy boshqarishning zamonaviy asoslari.* CyberLeninka.
2. **A. Xo'jamurodov.** (2024). *Vaqt va samaradorlikni baholash asosida investitsiya loyihalarini boshqarish.* Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(9):209-216.
3. **G. Isomitdinova.** (2024). *O'zbekiston sharoitida investitsiya risklarini boshqarish samaradorligini oshirish.* Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari, 4(3).
4. **H.H. Imomov.** (2023). *Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish.* O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. bmti.uz
5. **L. Abduxalilova.** (2024). *Tashkilotning investitsiya faoliyatini boshqarishning moliyaviy mexanizmi.* Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(11):55-64.
6. **M.S. Qosimov.** (2021). *Investitsiya loyihalar tahlili.* Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti nashriyoti. namdu.uz
7. **N. Maxmudov, N. Avazov.** (2019). *O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanish yo'llari.* "Iqtisodiyot" nashriyoti. researchgate.net
8. **R. Abdullayeva, Z. Oripov, Y. Eshqulov, D. Ahmedova, A. Fayzullayev, N. Baxromova, S. Amirov.** (2023). *Investitsiya faoliyatining xalqaro huquqiy kafolatlari.* Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Toshkent davlat yuridik universiteti nashriyoti, 248 b. tsul.uz